

det eneste, der for alvor opnåedes, bruddet på isolationen til det omgivende samfund, fulgtes af en stadig ringere kontakt med de menige medlemmer; den ændrede praksis blev ikke modsvaret af en revision af det marxistiske partiprogram. Socialistisk set må skrinlæggelsen af klassekampen naturligvis forekomme pinlig, men så meget skam i livet havde socialdemokraterne trods alt, at de ikke midt under krigen, som i deres egne øjne var en bekræftelse på de socialistiske teories rigtighed, begyndte officielt at udvande deres idégrundlag. – En ellers stærkt tiltrængt behandling af udviklingen i SPD's økonomiske og ideologiske holdninger er af mangel på forstudier bevidst undladt. Mindre undskyldelig er den meget beskedne inddragen af de samfundsmæssige sammenhænge, SPD virkede i.

Alt i alt må det fastslås, at Miller ikke er trængt så dybt til bunds i problemerne, som hun måske bedre end nogen anden har haft mulighed for. Den alle aspekter medtagende, virkelig grundige og helt nøgternt konkluderende monografi har vi stadigvæk til gode.

*Helge Torm*

*Reinhard Kühnl: Borgerskab og fascisme. En undersøgelse af årsagerne til fascismens fremvækst. Fremads samfundsvidenskabelige serie, København, 1974. (Tysk original Reinbek, 1971).*

Fascismens årsager har ifølge Kühnl deres rødder i kapitalismens »væsen«, som udgøres af, at mereproduktet fratages producenterne. Som midler for at kunne afstive dette system både udad- og indadtil beskrives den borgerlige stats liberalistiske og dens monopolistiske fremtoningsbillede såvel som dens ideologi (p. 11–70). Kapitalismens indre modsætninger såsom kriser og krig og den fremadstormende underklasse, bevirker en dybtgående krise, som truer systemets bestand (p. 71–74). Ifølge forfatteren kan denne krise løses på tre forskellige måder: Enten ved hjælp af socialstaten, som beskærer kapitalismens værste spirer og således endnu engang beroliger den oprørske underklasse og regulerer de økonomiske vanskeligheder med statsindgreb; eller idet der indføres socialismen, for således én gang for alle at udrydde kapitalismen; den tredje løsning er fascismen, som herved afsløres som værende den terroristiske vej til at overvinde kapitalismens økonomiske krise samt dennes politiske fremtoning (p. 68–70). Det er med andre ord fascismens »cui bono« der danner grundlaget for Kühnls analyse. At det netop var Tyskland og Italien, som valgte den »tredje vej« for at redde sig ud af kapitalismens krise i mellemkrigstiden skyldes ifølge forfatteren disse to landes gammelkendte særegne historiske udvikling (p. 67). Resten af bogen er en analyse af fascismens ideologi og de fascistiske systemers politiske struktur (p. 71–161).

Uanset, hvad læseren synes om Kühnls kritisk-marxistiske udgangspunkt tilbyder bogen et brugbart fascisme-begreb. Dette har forfatteren bevist i en ekspertudtalelse, han i 1971 blev betroet med at udfærdige til en vesttysk domstol (jvf.: Reinhard Kühnl: Die von F. J. Strauss repräsentierten Kräfte und ihr Verhältnis zum Faschismus. Ein Gutachten, Köln 1972).

*Hans-Norbert Lahme*

*Gerhard Schulz: Faschismus – Nationalsozialismus. Versionen und theoretische Kontroversen 1922–1972. Propyläen Verlag, Berlin, 1974. 222 s. DM 20.*

I mere end 50 år har fænomenet fascisme beskæftiget politiske modstandere og forskere fra forskellige fag. Og uenigheden om, hvad fascismen var for et fænomen, og hvordan